

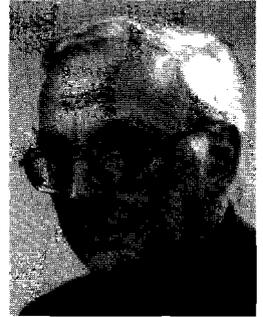
Sint Radboud, bisschop van Utrecht [Deventer] van 899/900 tot 917

Pastor, geleerde, historicus, dichter en componist

I. INLEIDING

Het voornemen van het College van Bestuur van de Katholieke Universiteit Nijmegen om de naam van de instelling aan te passen aan de moderne omstandigheden was medio 2002 aanleiding voor een nadere oriëntatie omtrent leven en werken van St. Radboud, de geleerde bisschop van Utrecht, die reeds zijn naam had gegeven aan het Nijmeegse Sint-Radboudziekenhuis/Universitair Medisch Centrum. De door mij op verzoek voor het College opgestelde notitie is in het onderhavige artikel nader uitgewerkt. Uit reacties op de door het College besloten naamsverandering (per 1 september 2004), te weten Radboud Universiteit Nijmegen, blijkt dat St. Radboud grotendeels onbekend is in Nijmegen, en daar niet alleen. De hooggestemde levensbeschrijvingen van de heilige uit het eind van de negentiende eeuw zijn allang vergeten. Ik noem de levensschetsen door P. Albers, 'De heilige Radboud, veertiende bisschop van Utrecht', en door J.A.F. Kronenburg, 'De H. Radboud'. Ze zijn voor een moderne lezer grotendeels onverteerbaar wegens het religieuze pathos dat er in doorklinkt. Het gaat de auteurs niet alleen om geschiedschrijving maar bovenal om verheerlijking van de heilige als voorbeeld tot navolging. R.R. Post heeft in zijn *Kerkgeschiedenis van Nederland in de Middeleeuwen* objectief en tevens met sympathie over Radboud bericht. Maar die beschrijving heeft het grote publiek niet bereikt. In moderne onderzoekingen en beschrijvingen tenslotte overheerst de wetenschappelijke nauwgezetheid, die gepaard gaat met een nieuwe waardering voor Radbouds pastorale, literaire, poëtische en muzikale kwaliteiten.

In het onderstaande wordt de stand van zaken in het wetenschappelijk onderzoek naar leven en werken van de Utrechtse bisschop weergegeven. Dat kan geïnteresseerde lezers de grondslag bieden zich een gefundeerd oordeel te vormen over de keuze voor deze patroonheilige als naamgever van de Nijmeegse universiteit.

Anton Weiler (1927)
emeritushoogleraar in de
Algemene en Vaderlandse
Geschiedenis der Middeleeuwen, alsmede in de
Wijsbegeerte van de
geschiedenis aan de
Katholieke Universiteit
te Nijmegen.

2. BRONNEN

Het leven en de werken van St. Radboud kennen we uit verschillende bronnen. Voor zijn historische levensbeschrijving is de belangrijkste bron de *Vita sancti Radbodi*,¹ geschreven door een onbekende Utrechtse kanunnik, niet lang na 919 (volgens Stracke² en Bruch³), of tussen 962 en 975 (volgens Holder-Egger⁴ en Ahlers⁵), d.w.z. tussen de datum van de keizerkroning van Otto 1 en die van de dood van Radbouds opvolger, bisschop Balderik van Utrecht.⁶ De laatstgenoemde datering is ook aanvaard door R. Grosse.⁷ K. van Vliet pleit voor een datering na 964. In dat jaar liet bisschop Balderik relieken van St. Agnes vanuit Frankrijk naar Utrecht overbrengen; in de *Vita* wordt vermeld dat Radboud een visioen had van o.a. deze heilige. Een verband met de translatie van de relieken lijkt hier voor de hand te liggen.⁸

Deze *Vita Radbodi*, die stoelt op de mondelinge traditie en op kennis van door Radboud zelf geschreven teksten, is overgeleverd in drie versies: de lange, de korte en de verkorte.⁹ “Lange tijd bestond er strijd over de vraag of de lange versie in handschrift Den Haag 70 E 21, f. 312r-314v het dichtst bij de oorspronkelijke tekst stond, of de kortere versie in hs. Den Haag 129 G 3, f. 121v-125r. Deze kwestie is door Ahlers ten gunste van de lange versie beslist”, stelt M. Carasso-Kok.¹⁰ Eerder waren Bruch en Stracke ook al die mening toegedaan.¹¹ Ahlers neemt aan dat tussen de oorspronkelijke tekst en de bewaarde lange versie nog een *Vorstufe* bestaan heeft, die niet bewaard is gebleven. Ook de korte versie zou rechtstreeks op die *Vorstufe* teruggaan. Zij wijst voorts op een directe samenhang van de *Vita Radbodi* met de *Vita Wironis*, geschreven in St.-Odiliënberg, en de *Vita Odulphi presbyteri*, welk laatste geschrift eveneens tijdens het episcopaat van Balderik (918-975) tot stand kwam, en dat thuishoort in de zogenaamde Utrechtse school.¹² De drie genoemde *Vitae* zijn alle onder andere overgeleverd in een *Passionale*, ofwel afkomstig uit het St.-Catharinaklooster te Muiden (*Vita Odulphi, Vita Radbodi*) ofwel uit het klooster St.-Maartensdal te Leuven c.q. het klooster der reguliere kanunniken te Keulen (*Vita Wironis*).

Hieronder wordt Radbouds levensverhaal weergegeven aan de hand van de ‘langere versie’ van zijn *Vita*.¹³ De overige bronnen komen ter-

1 Carasso-Kok, *Repertorium*, nr. 75, p. 85-87; *Bibliotheca hagiographica latina antiquae et mediae aetatis* (BHL), 7046.

2 Stracke, ‘Over de *Vita Sancti Radbodi*’, p. 129-141.

3 Bruch, ‘De twee recensies der *Vita Radbodi*’, p. 1-13.

4 *Vita Radbodi*, p. 568.

5 Ahlers, *Die ältere Fassung*, p. 138-141; besproken door Carasso-Kok in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 75 (1980), p. 138-141.

6 Carasso-Kok, *Repertorium*, p. 85-87. Zie ook de online-versie van het *Repertorium*. Deze bevat meer dan alleen de gedrukte tekst: <http://odur.let.rug.nl/narrative-sources/>. Daar ook verdere literatuuropgave; Trigalet, *Radbod d'Utrecht*, p. 93-94. Deze scriptie heb ik niet gezien. Carasso-Kok, ‘Le diocèse d'Utrecht, 900-1200’, voor Radboud, p. 383-390.

7 Grosse, *Das Bistum Utrecht*, p. 7-8.

8 Caspers, ‘Sint Agnes als katalysator’, p. 22; Van Vliet, *Van missiebasis tot stadskapittel*, hier p. 309, n. 57, onder verwijzing naar Grosse (zie hierboven), p. 91; Carasso-Kok, ‘Le diocèse d'Utrecht, 900-1200’, p. 389-390, o.a. met weergave van de mening van Karpf, *Herrscherlegitimation und Reichsbegriff*, p. 98-101, die pleitte voor een datum vóór 962.

9 Uitgegeven in: *Historiae plurimorum*, f. 385b-386b. Zie Carasso-Kok, *Repertorium*, p. 86, 2e kol. Deze tekst heeft voor het onderhavige betoog verder geen betekenis.

10 Carasso-Kok, *Repertorium*,

nr. 75; Idem, ‘Le diocèse d'Utrecht, 900-1200’, p. 388.

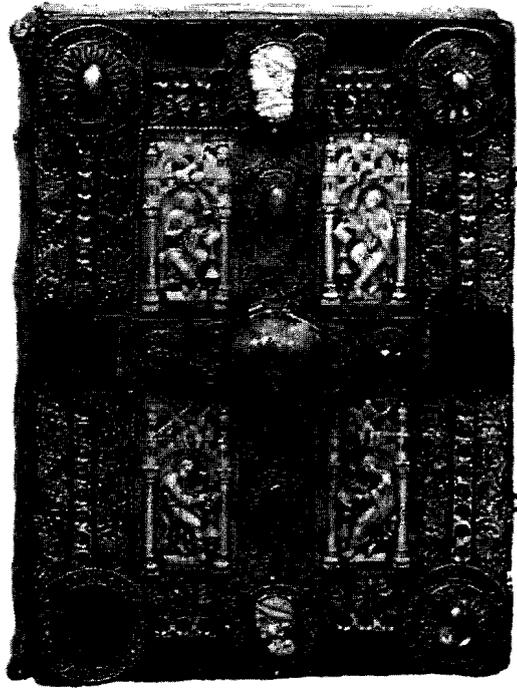
11 Carasso-Kok, *Repertorium*, p. 85, 2e kol.

12 Ahlers, *Die ältere Fassung*, p. 32-36; Carasso-Kok, *Repertorium*, nrs. 95 en 69-

71; vgl. 29; Idem, ‘Le diocèse d'Utrecht’, p. 383 en n. 33; Dirks e.a., *Dom en onderwijs*, hfdstk. 2, p. 18-36.

13 Carasso-Kok, *Repertorium*, nr. 75; Middelnederlandse bewerkingen onder nr. 76.

De z.g. Lebuinuscodex, band uit de 9e-12e eeuw met oudere elementen. [Ontleend aan: J.M. van Winter, 'Bisschop Balderic en de rijkskerk', in: C. Dekker, (red.), *De geschiedenis van de provincie Utrecht tot 1528* (Utrecht, 1997), p. 111].

loops ter sprake. Tenslotte wordt aandacht geschonken aan zijn literaire nalatenschap. Het artikel bedoelt de historische gegevens aangaande St. Radboud bondig bijeen te plaatsen, en de lezer een handvat te bieden voor verdere studie.

3. LEVEN

Radboud (*Radbodus/Ratbodus/Rabodus*) werd mogelijk geboren in de Lotharingse Lommegouw bij Namen (*patriam rustice Lomochanum nuncupatum*), in een adellijke, Frankische, christelijke familie.¹⁴ Door bloedverwantschap was hij verbonden met de Hilduinen. (Zo wordt een zekere Hilduin vermeld als aartskanselier van keizer Lotharius 1 (817/840-855). Zijn moeder, de zuster van de Keulse aartsbisschop Gunthar, stamde – volgens de ‘korte *Vita*’ – af van de Friese hertog/koning Radboud († 719),¹⁵ die haar betovergrootvader was, indien althans met het woord *atarvus* in het Middellatijn de voorvader in de vierde generatie wordt aangeduid. Zij gaf diens naam aan haar zoon. De betekenis van de naam Radboud wordt door de schrijver van de *Vita* geïnterpreteerd als ‘boodschapper van raad’ en volgens hem was die naam terecht gegeven, omdat de jongen door Christus als boodschapper van goede raad naar de Friezen zou worden gezonden. Ahlers

¹⁴ Volgens Brunhölzl, *Geschichte der lateinischen Literatur*, p. 93, n. 80 kan men uit het feit dat Radboud later zijn daar wonende familie bezocht, niet met zekerheid concluderen dat hij daar ook geboren is. Zie *Poetae Latini*, 1 v, p. 160, n. 4.

¹⁵ Lebecq, ‘Le baptême manqué du roi Radbod’, p. 141-150; Bremmer, ‘Willibrord through Anglo-Saxon and Frisians eyes’, p. 1-23; Weiler, *Willibrords missie*; zie register aldaar.

beschouwt pogingen van Jaekel en Stracke tot een sluitende genealogische reconstructie van de afstamming als speculatief.¹⁶

Radbouds ouders stuurden hem na zijn kindertijd naar de reeds genoemde oom Gunthar.¹⁷ In diens school, verbonden aan de kathedraal van Keulen, legde hij zich toe op grammatica en retorica, onderdelen van de *artes liberales*. In oktober 863 werd Gunthar door paus Nicolaas I (820/858-867) afgezet, vanwege zijn steun aan koning Lotharius die zich van zijn wettige vrouw Theutberga wilde scheiden ten gunste van Waldrada, zijn 'Friedelfrau', met wie hij vóór het huwelijk met Theutberga volgens Germaans recht verbonden was geweest.¹⁸ Radboud ging vervolgens op aanraden van de zijnen naar de 'hofschool' van de Frankische koning Karel de Kale¹⁹ in Compiègne. Karel had besloten aldaar een koninklijke kapel te bouwen, die kon wedijveren met Aken.²⁰ De laatkarolingische hofcultuur²¹ werd daar verder ontwikkeld door geleerden (later veelal bisschop) als Hincmar van Reims († 879),²² Prudentius van Troyes († 861),²³ Aeneas van Parijs (823-856 secretaris aan het hof, † 870) en met name Johannes Scottus Eriugena († 877),²⁴ aan wie Karel de Kale in het begin de leiding van de 'hofschool' had toevertrouwd. Beroemd zijn voorts een twaalfstal verluchte handschriften, waarvan de productie wordt gelokaliseerd in de 'Reziendzandschap' rond Aisne en Oise (Compiègne en Soissons).²⁵

Het begrip 'paleisschool' / *schola palatina* heeft aanleiding gegeven tot veel discussie. Pierre Riché²⁶ heeft erop gewezen, dat Hincmar van Reims het hele koninklijke 'huis' een *scola* noemt, dat wil volgens hem zeggen een *disciplina*, omdat niet alleen de *scolastici* er onderwezen en op hun fouten gewezen worden, maar ook de overigen worden er gecorrigeerd voor wat betreft hun gedrag, hun wijze van lopen, hun woorden en daden, en hun goede zelfbeheersing. "Pour Hincmar la cour est une école, une discipline, car elle se compose d'hommes bien élevés, c'est une école où on apprend à bien vivre par la parole, l'action et la contrainte. Bref c'est un centre d'éducation...". Heric van Auxerre zingt de lof van Karel de Kale in de inleiding van zijn *Vita Germani*, geschreven tegen 870, waar hij zegt: het paleis wordt terecht *scola palatinus* genoemd, waar men dagelijks getraind wordt in de schoolvakken en in het militaire bedrijf. Maar die teksten geven niet het recht te zeggen

16 Ahlers, *Die ältere Fassung*, p. 1; Jaekel, *Die Grafen von Mittelfriesland*; Stracke, 'Over de *Vita Sancti Radboudi*', p. 140.

17 Georgi, 'Erzbischof Gunthar von Köln', p. 1-33.

18 Gunthar werd in 869 van de ban bevrijd, maar niet weer als aartsbisschop aangesteld. Ahlers, *Die ältere Fassung*, p. 18; Georgi, 'Erzbischof Gunthar von Köln'; Kottje, 'Kirchliches Recht und päpstlicher Autoritätsanspruch', p. 97-103.

19 * 13 juni 823; 838/840-877; sinds 843 verdrag van Verdun (rijksdeling), koning van het Westfrankische rijk; zoon van keizer Lodewijk de Vrome (778-840) uit diens tweede huwelijk met de Welfische Judith.

20 Riché, 'Les représentations du palais', p. 161-171; herdrukt in: Idem, *Institutions et vie religieuse dans le haut moyen âge*, p. 13.

21 Riché, 'Charles le Chauve et la culture de son temps', p. 37-46.

22 R. Schieffer, in: *Lexikon des Mittelalters (LMA)*, 5 (1991), k. 29-30; Devisse, *Hincmar archevêque de Reims, 845-822*.

23 M. Stratmann, in: *LMA*, 7 (1995), k. 289; Nelson, 'The Annals of St. Bertin', p. 15-36; herdrukt in: idem, *Politics and Ritual in Early Medieval Europe*, vooral p. 177-187.

24 G. Schrimpf, in: *LMA*, 5

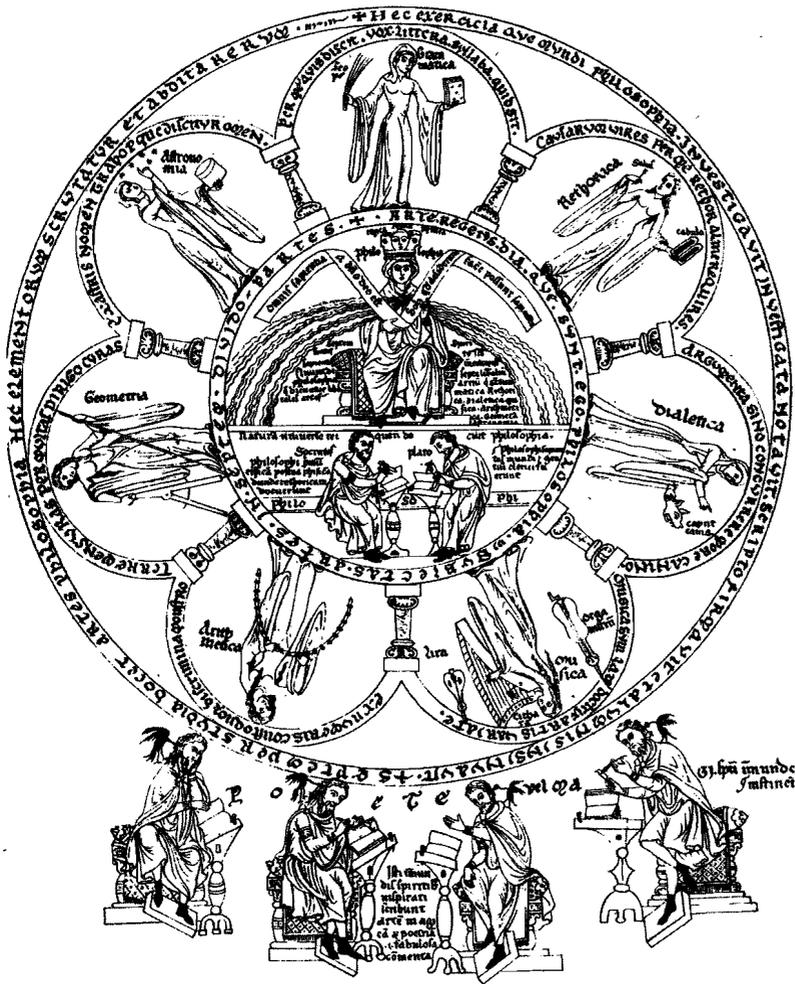
(1991), k. 602-605; Otten, *The anthropology of Johannes Scottus Eriugena*; Nelson, 'Charles le Chauve et les utilisations du savoir', p. 37-54; herdrukt in: idem, *Rulers and Ruling Families*, p. 37-54; Idem, 'The Intellectual

in Politics, p. 1-14; herdruk in: idem, *The Frankish World, 750-900*, m.n. p. 159; Von Schaab, 'Aus der Hofschule Karls des Kahlen nach St. Gallen', p. 57-80.

25 Köhler en Mütterich, *Die*

Hofschule Karls des Kahlen; Bierbrauer, 'Hofschule Karls d. Kahlen'.

26 Riché, 'Charles le Chauve', (als in n. 20), p. 38-39. Daarheen zij verwezen voor al wat volgt over de 'hofschool'.

De zeven vrije kunsten. Illustratie in de 'Hortus Deliciarum' door Herrad van Landsberg, 12e eeuw. [Ontleend aan: J.M. van Winter, 'Bisschop Balderic en de rijkskerk', in: C. Dekker, (red.), *De geschiedenis van de provincie Utrecht tot 1528* (Utrecht, 1997), p. 112].

(zoals Émile Lesne doet, met instemming geciteerd door Riché): "er is geen school aan het paleis", hoezeer het ook juist is dat het paleis, dankzij de geleterde mannen die er verblijven, op een school 'lijkt'. Er is meer dan een gelijkenis alleen. De schrijver van de *Vita Radbodi* geeft aan dat destijds in het paleis een belangrijke oefenschool (*gymnasium*) voor de 'zevenvormige' filosofie was gevestigd²⁷ (*trivium*: *grammatica*, *retorica*, *dialectica/logica*; *quadrivium*: *arithmetica*, *geometria*, *musica*, *astronomia*). De zeven vrije kunsten (*artes liberales*) werden beschouwd als een hulpmiddel voor de studie en de verklaring van de Bijbel en de kerkelijke literatuur, maar werden ook gewaardeerd om hun betekenis voor de studie van de klassieke poëzie en literatuur. Radboud moet hier zijn kwaliteiten als dichter en redenaar hebben ontwikkeld; in zijn nagelaten werken komt zijn literaire vorming sprekend tot uiting. De 'paleisschool' stond in Radbouds dagen onder leiding van de filosoof

27 "tunc temporis infra domesticos praefati regis parietes insigne septiformis philosophiae viguit exercitium. Huius gymnasii curam Manno [Nanno] philosophus freno sapientiae regebat, cui sanctus puer litterarum pollens studio sagaciter adhaerebat." *Vita Radbodi*, p. 569, r. 21-23.

Manno (Nanno), proost van het klooster St. Claude/Eugendi in de Jura († 880), die eerder de leiding gehad had van de kathedraalschool van Laon. Twee van Radbouds medeleerlingen zijn bekend: Stephanus, later bisschop van Luik (na 9 jan. 901, † 920) (Etienne de Liège)²⁸ en Mancio/Mansion, bisschop van Châlons (893-908). Het hof van Karel de Kale was een kweekplaats voor toekomstige bisschoppen. Het trok geletterde mannen aan en tevens jonge clerici die bij die ‘meesters’ hun vorming kregen. Een officiële schoolorganisatie zal er niet of nauwelijks geweest zijn. Het ging veeleer om privé onderwijs, volgens de mogelijkheden van het ogenblik.

Radboud legde zich volgens de schrijver van de *Vita* aldus vooral toe op de *triformis philosophia*. Deze term doet denken aan Alcuins indeling van de wijsbegeerte in *physica*, *ethica* en *logica*. De *philosophia physica* omvat het *quadrivium*, waaronder ook de muziekleer; de *philosophia ethica* is verdeeld overeenkomstig de vier kardinale deugden, en de *logica* behandelt de dialectiek en de retorica.²⁹ Maar tevens – voegt de schrijver toe – oefende hij zich in deugd. Radboud werd na zijn opleiding kapelaan van koning Karel, hetgeen een functie binnen de kanselarij impliceert.

Toen Karel gestorven was, ging Radboud, na veertien jaar verblijf aan het koninklijk hof, naar zijn ‘vaderland’ Namen terug om de zijnen te bezoeken. Vervolgens sloot hij zich aan bij proost Hugo van de gemeenschap van kanunniken St. Martinus te Tours.³⁰ Hugo († 887) was een broer van de bovengenoemde keizerin Judith (n. 19). In Tours bekwaamde Radboud zich gedurende tien jaar³¹ verder in de filosofie, met name in de dialectiek en de retorica.

We moeten wel aannemen dat Radboud zich in zijn studie jaren ook met theologie (studie van de Bijbel, van de werken van kerkvaders als St. Augustinus en Gregorius de Grote) heeft bezig gehouden, maar daarvan maakt de schrijver van de *Vita* geen melding.

De klassieke vorming die Radboud achtereenvolgens in Keulen, aan Karels hofschool en in Tours heeft opgedaan, is de grondslag geweest van zijn latere literaire arbeid, ondernomen in de tijd dat hij reeds bisschop van Utrecht was. Volgens Wattenbach is Radboud “een persoonlijkheid, die nog de volheid van de Karolingische vorming vertegenwoordigt.” Maar de treurige omstandigheden in zijn bisdom, veroorzaakt door de Noormanneninvallen, hebben hem niet de mogelijkheid gegeven zelf in Utrecht een school te stichten. Dat zal veeleer het werk zijn van zijn opvolgers: bisschop Balderik, en met name bisschop Adelbold II (1010-1026).³²

Op 25 september 899 stierf bisschop Odibold/Adelbold I van Utrecht. De geestelijkheid van de kerk aldaar kwam bijeen voor de

²⁸ Auda, *L'école musicale liégeoise au Xe siècle*.

²⁹ Alcuinus, *De dialectica*; Albers, ‘De heilige Radboud, hier p. 251.

³⁰ De raadsman van keizer Karel de Grote, de geleerde Alcuin, was abt geweest van St.-Martinus (796-804). Onder zijn invloed was de abdij, met zijn beroemde *scriptorium*, een van de grote centra van de Karolingische renaissance. Kort voor Alcuins aankomst was in de plaats van de monniken een kapittel van 200 kanunniken gekomen. In 853 werd de op de rechteroever van de Loire gelegen abdij Marmoutiers opgegeven. C. Devailly, in: *LMA*, 6 (1993), k. 318-319; B. Chevalier, in: *LMA*, 8 (1997), k. 922-924. De *Vita Radbodi* spreekt overigens over abt Hugo.

³¹ Zo Bruch, *Supplement*, p. 2: ‘tussen 877 en 887’, zonder opgave van bron. Wellicht leidt hij die periode af van de overlijdensdatum van Hugo.

³² Wattenbach, Holzmann, Schmale, *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter*, 1, p. 99-101; 3, p. 39*; Van Winter, ‘De rijksbisschoppen in de 11e eeuw’; Mostert, ‘De kerstening in Holland (zevende tot twaalfde eeuw)’, p. 125-155.

keuze van een nieuwe bisschop. In unanieme overeenstemming van geestelijkheid en volk (de belangrijkste adellijke lieden) werd Radboud gekozen. Koning Arnulf (ca. 850 – 8 december 899; koning sinds 887) en de rijksvorsten stemden met die keuze in. Radboud plaatst zijn opname onder de Utrechtse geestelijkheid in een eigenhandige notitie³³ over de gebeurtenissen in het jaar 900 in de context van kwade voortekenen: sterrenregen, strenge koude, windstoten, overstromingen, en – wat het ergste was – opstand van de mensen tegen God; kort na zijn wijding volgden de dood van Fulco, de metropoliet van Reims († 17 juni 900), en van koning Zwentibold († 13 aug. 900).³⁴ Aan die notitie wordt de datering van zijn wijding ontleend: vóór 17 juni 900. Radboud voegde o.a. twee zesregelige *epitapha* (grafschriften) toe, die hemzelf betroffen: *De viatico Christi*, en *De poscenda peccatorum remissione*. Ook een *Oratio ad sanctum Martinum*.³⁵ Uit alle drie deze teksten spreekt een sterk verlangen om aan de zwerftocht van dit leven te ontkomen, en bij Christus verlossing te vinden. “Imminet umbra necis”: de schaduw van de dood is dreigend nabij, herhaalt hij twee keer in het gebed tot Martinus. Hij moet erg tegen het aanvaarden van het bisschopsambt hebben opgezien. De omstandigheden in het Utrechtse gebied waren verre van gunstig.

Na het ontvangen van de bisschopswijding werd hij (Benedictijner) monnik; voordien was hij kanunnik (*canonicus*) geweest.³⁶ Volgens de schrijver van de *Vita* groeide hij in de deugden die bij die monachale status hoorden. Zo dronk hij uitsluitend water, maar dat mocht niemand weten. Een van zijn dienaren, Gummar, vroeg hem of hij mocht drinken uit zijn beker; Radboud stemde onwillig toe. De man proefde heerlijke wijn! Voorts beoefende Radboud de werken van barmhartigheid, waste eigenhandig de voeten van de armen en gaf hun te eten, etc.³⁷ We moeten bedenken, dat de schrijver niet in de eerste plaats bedoelde Radbouds daden weer te geven, maar dat hij op de wijze van de hagiografen zijn deugden in het licht wilde stellen, daarom ook enige wonderen wilde vermelden en zijn profetische gaven naar voren halen.³⁸ Ook over Radbouds missioneringactiviteiten worden geen historisch controleerbare bijzonderheden gegeven. Desondanks staan in de *Vita* enige feiten, die wat houvast bieden wat betreft zijn leven en werken als bisschop van Utrecht/Deventer.

Door de invallen van de Noormannen (Denen en Noren) was Utrecht al sinds 857 meestentijds verlaten. De St.-Maartenskerk was verwoest, de kanunniken deels verspreid, deels vermoord.³⁹ Bisschop Hunger vluchtte ca. 857 naar een klooster gelegen in het Maasgebied aan de Roer bij Roermond. Het Berg- of St.-Pieterklooster aldaar (later St.-Odiliënberg

33 *Annotatio ad annum 900. Poetae Latini*, IV, 1, p. 161-162; Carasso-Kok, *Repertorium*, nr. 352; Nederlandse vertaling in Van Vliet, ‘Van missiebasis’, p. 17.

34 Janssen, ‘Zwentibold, feit en fictie’, p. 163-180.

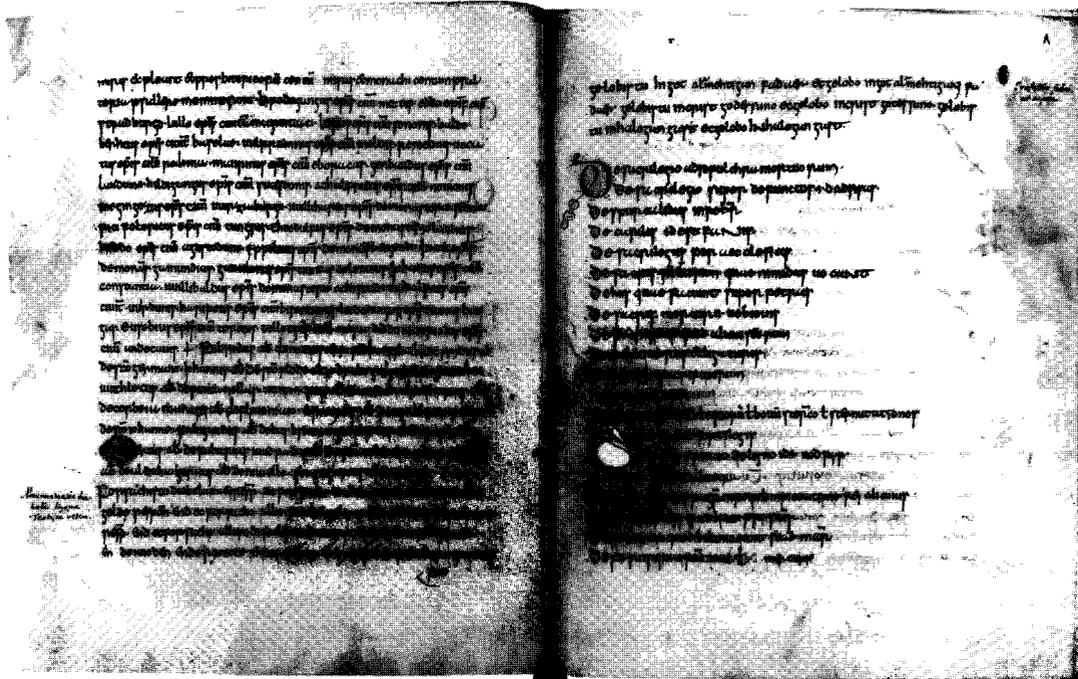
35 *Poetae Latini*, IV, 1, p. 162.

36 Zie Schieffer, *Die Entstehung von Domkapiteln in Deutschland*; Semmler, ‘Mönche und Kanoniker im Frankenreiche Pippins 111’, p. 78-111. Een overzicht van de ontwikkeling van clericale gemeenschappen tot het midden van de achtste eeuw, en de ideeën over het onderscheid tussen monniken en andere clerici geeft Van Vliet, ‘Van missiebasis’, p. 12-13; klooster en kapittel; Idem, *In kringen van kanunniken*, p. 156, zegt, in navolging van de these van Van Egmond (zie n. 46), dat slechts bedoeld is dat hij na zijn bisschopswijding een strenge, monastiek geïnspireerde levenswijze zou hebben aangenomen. Ik zie daarvoor geen reden, maar heb de scriptie van Van Egmond niet gezien.

37 *Vita Radbodi*, p. 568; zie n. 98.

38 *Vita Radbodi*, p. 568.

39 Van Campen, ‘De Noormannentijd’, p. 25-45; herdrukt in Rutgers (red.), *De Utrechtse bisschop*, p. 62-75.

De 'Utrechtse doopbelofte' gevolgd door een lijst van heidense gebruiken in een handschrift vervaardigd te Mainz/Fulda? In de 8^e eeuw. [Ontleend aan: C. Dekker, 'De stichting van parochies', in: C. Dekker, (red.), *De geschiedenis van de provincie Utrecht tot 1528* (Utrecht, 1997), p. 144].

40 *Diplomata Belgica*, nr. 186; Nederlandse vertaling van de oorkondetekst bij Van Campen, 'De Noormannentijd', in de herdruk: Rutgers (red.), *De Utrechtse bisschop*, p. 69-70. Bisschop Hunger stierf daar op 22 december 866; *Series episcoporum*, p. 178-179.

41 Van Campen, 'De Noormannentijd', in de herdruk: Rutgers (red.), *De Utrechtse bisschop*, p. 73.

geheten), werd op 2 januari 858 door koning Lotharius II vanwege de dreiging van de Noormanneninvاسies aan de Utrechtse zetel als toevluchtsoord voor bisschop en kanunniken toegewezen. Hunger stierf daar in 866. Aangenomen kan worden dat hij de originele oorkonden die in het bezit van de Utrechtse kerk waren, met zich mee heeft genomen.⁴⁰ Zijn opvolger bisschop Odilbold (867/869–13 december 898) bracht op 6 mei 895 de zetel over naar Deventer. Ook dat gebeurde waarschijnlijk onder druk van de Noormannen, die hevig huis hielden in Nijmegen (bezet in 880), de omgeving van Roermond, en in Asselt (Ascloa) hun winterkwartieren hadden.⁴¹ De Utrechtse archivalia verhuisden mee. Zij vormden de kern en grondslag van het latere *cartularium*.⁴²

Aan het kerkje in Deventer, gebouwd door Lebuinus († ca. 774) en herbouwd door Liudger († 809), was een gemeenschap van kanunniken verbonden. Zo was dat immers in Utrecht sinds de herbouw van de St.-Maartenskerk door Willibrord en de stichting van de St.-Salvatorkerk aldaar ook het geval: hij had daar een munster (*monasterium*) ingericht.⁴³ Deventer was in de tweede helft van de negende eeuw een belangrijke handelsnederzetting, die aanleunde tegen de daar gevestigde burcht.⁴⁴ Ook Radboud koos Deventer als verblijfplaats, en vandaaruit bezocht hij van tijd tot tijd Utrecht als er tijdelijk vrede was en bad er bij de graven van zijn voorgangers. Utrecht bleef tenslotte de

officiële residentieplaats. Pas in 925, onder zijn opvolger bisschop Balderik (917/918–975) werd de bisschopszetel in Utrecht hersteld.⁴⁵

Willibrord en Bonifatius waren Radbouds voorbeelden bij de verspreiding van het geloof. Bijzonderheden over zijn prediking en kersteningsactiviteiten geeft de schrijver van de *Vita* niet, maar er zijn aanwijzingen dat hij werkzaam is geweest in Twente, Drenthe en de Vechtstreek. Hij stichtte een kapelletje in Ootmarsum, en de kerken van Heemse, Nijenstede en Hardenberg worden met hem in verband gebracht.⁴⁶ Hij zou de weerspannige Denen in Friesland met de ban hebben getroffen, waarop de pest onder hen uitbrak. Ook in Utrecht kwamen zij er niet straffeloos af.⁴⁷

Van de Oostfrankische koning Koenraad I, verkreeg Radboud op 9 juli 914 bevestiging van alle voorrechten, die de Utrechtse kerk ooit had ontvangen. Hij verscheen niet persoonlijk bij de koning, maar stuurde als gezanten een zekere Udo, die als een bloedverwant van Koenraad wordt aangeduid, en Waldger, die graaf was in de gouwen Nifterlake, Lake, Isla (Lek en IJssel) en Teisterbant. Utrecht lag in zijn district.⁴⁸ Zij presenteerden als bewijsstuk een door Radboud met dit doel gecomponeerd *cartularium*, een boek met afschriften van eerder door de Utrechtse kerk sinds 723 ontvangen koninklijke privileges en schenkingen.⁴⁹ (Henderikx meent dat al tijdens het episcopaat van bisschop Odilbold, uiterlijk in 896, begonnen is met het aanleggen van een cartularium. Hij geeft daarvoor echter geen doorslaggevende reden).⁵⁰

42 *Series episcoporum*, p. 179-180; Henderikx, 'Het cartularium van Radboud', hier p. 245, meent dat de verhuizing naar Deventer in 881/882 kan hebben plaatsgehad; Van Vliet, 'Van missiebasis', p. 15. Over het *cartularium* zie n. 49.

43 Weiler, *Willibrords missie*, p. 109-111; zie Van Winter, 'De komst van het Christendom', p. 82-84 over het *monasterium* aan de Rijn; Van Vliet, 'De plaats van het kapittel in de stad [Deventer]', p. 111-112; Idem, *In kringen van kanuniken*, p. 154-158.

44 Van Vliet, 'Van missiebasis', p. 14-16; Van Kesteren, *De ontwikkeling van het koninklijk en kerkelijk bezit*.

45 Van den Hoven van Genderen, *De Heren van de Kerk*, p. 32, 35.

46 Van Vliet, 'Van missiebasis', p. 16 en n. 32; Van Egmond, *Bischoep Radboud van Deventer (900-917)*.

47 *Vita Radbodi*, p. 571; Van Campen, 'De Noormannentijd', in de herdruk: Rutgers (red.), *De Utrechtse bischoep*, p. 74-75.

48 Grosse, *Das Bistum Utrecht*, p. 20-22; Post, *Kerkgeschiedenis van Nederland in de Middeleeuwen*, 1, p. 60.

49 Afschrift bewaard in de codex British Museum, Cotton-Tiberius C. x1. *Commemoratio de rebus sancte Trajectensis ecclesie, que olim a regibus [et ab aliis]*

Domini nostri Iesu Christi fidelibus eidem ecclesie tradite sunt. Uitg. door S. Muller Fzn. in: *Het oudste cartularium van het sticht Utrecht* (Werken Historisch Genootschap 111, 3) ('s-Gravenhage, 1892), p. 3-51; *Diplomata Belgica*, p. 302-304. Omdat de oorkonden in de abdijs Egmond werden afgeschreven, spreekt Muller van een Egmondse codex (laatste kwart 11e eeuw); Grosse, *Das Bistum Utrecht*, p. 13-14. De relatie van dit afschrift met het oorspronkelijke *Cartularium Radbodi* is niet duidelijk. De oudste kern ervan dateert van tussen 854 en 896. Het *cartularium* bevat o.a. in chronologi-

sche volgorde afschriften van elf oorkonden, te beginnen met de schenking van Karel Martel aan het klooster in de burch Trecht van de burch Trecht en de villa Vechten aan bisschop Willibrord (1 jan. 722/723), en vervolgens van de latere schenkingen door de koningen Pippijn, Karel de Grote, Lodewijk de Vrome, Lodewijk de Duitser, Lotharius I en II, Zwentibold, en tenslotte de bevestiging van de immuniteit door Koenraad I. Overige stukken zijn na Radbouds dood ingevoegd door de Egmondse monniken. Het oorspronkelijke *Cartularium* bevatte op het een na laatste blad tenslotte de mogelijk eigenhandige aantekeningen van Radboud over 900, zijn twee *epitaphia* en een gebed tot St. Maarten. Deze notities zullen later zijn toegevoegd, na de presentatie van het *cartularium* aan Koenraad I. Vanwege die aantekeningen van Radboud kreeg dit register de naam *Cartularium Radbodi*. Zie ook n. 32-35, en . Henderikx, 'Het cartularium van Radboud'.
50 Henderikx, 'Het cartularium', p. 248 (in afwijking van Blok), p. 262-263.

Koenraad bevestigde inderdaad de St.-Maartenskerk in het oude Trecht in het bezit van de immuniteit.⁵¹ Die erkenning van Koenraad als de vorst die hierin kon beslissen is opmerkelijk, omdat de Westfrankische koning Karel de Eenvoudige al in 911 Lotharingen had verworven, waartoe ook Utrecht behoorde. Graaf Dirk I van Holland, wiens gebied tot het Utrechtse diocees behoorde, was reeds tot de Westfrankische partij overgegaan. Men mag aannemen dat Radboud later, samen met de wereldlijke groten van zijn landstreek, ook is overgegaan naar de Westfrankische Karel.

In dit verband is interessant dat de zoveel later geschreven *Vita Radbodi* afsluit met de vermelding van Radbouds profetische gave: hij zou voorspeld hebben dat het bestuur van het rijk zou overgaan van de Franken op de Duitsers, hetgeen inderdaad na 923 plaatsvond, bij de erkenning van Hendrik I als Duits koning.⁵²

In 914/915 reisde Radboud naar Rome, waar hij zich wendde tot paus Johannes X (april 914-juni 928) vanwege zijn twist met graaf Meginhard/Megunthard in Hamaland. De paus hoorde zijn klachten aan en had medelijden met hem. In aanwezigheid van de gezanten van graaf Meginhard werd de ruzie bijgelegd.⁵³

Radboud werd ziek op een missiereis in Drenthe, en stierf op 29 november 917 te Ootmarsum. Zijn dood was hem door Maria, Agnes⁵⁴ en Tecla in een visioen voorspeld. Zijn lichaam werd naar Deventer overgebracht, waar hij ook werd begraven. Hij had zelf eerder enige malen Balderik, de zoon van graaf Ricfried/Dodo van de Betuwe, aangewezen als degene die de Utrechtse zetel zou herstellen.⁵⁵ Voor zijn heiligverklaring was het destijds voldoende dat zijn beenderen tijdens Balderiks bewind verheven werden (*elevatio*) uit het graf naar het altaar in de St.-Lebunuskerk. Zijn elevatiefeest valt op 25 juni.⁵⁶ St. Radboud heeft overigens alleen een eigen Mis in Deventer en in de kerk van Oudmunster in Utrecht.⁵⁷ Feestdag 29 november.

Met Balderik⁵⁸ († 27 dec. 975) begint een nieuwe periode in de geschiedenis van de Utrechtse kerk, die vanaf 918 ingeschakeld werd in het Ottoonse rijkskerkensysteem. De bisschoppen werden tevens wereldlijk vorst, en als zodanig steunpilaren van het rijk. Radboud zou zich volgens de schrijver van de *Vita* van die betrokkenheid van bisschoppen in het wereldlijk bestuur afkerig hebben betoond. Hij laat hem zeggen: “een bisschop heeft niet het recht zich met wereldse zaken in te laten (2 *Tim.* 2,4); strijders van Christus moeten met geestelijke wapenen bekleed voor het heil van koning en volk en stabiele vrede bij God tussenbeide komen, gewin voor zielen zoeken, geen aards gewin najagen.” Zo ondersteunde het heilig voorbeeld van zijn voorganger de afkeer in kringen rond Balderik van de politisering van het bisschopsambt.

51 *Oorkondenboek Sticht Utrecht*, nr. 94.

52 Carasso-Kok, ‘Le diocèse d’Utrecht, 900-1200’, p. 388-390; Van Egmond, ‘Éloge ou légitimation politique?’, p. 43-52.

53 *Oorkondenboek Sticht Utrecht*, nr. 93; Carasso-Kok, ‘Le diocèse d’Utrecht, 900-1200’, p. 388.

54 Zie boven, n. 8.

55 Grosse, *Das Bistum Utrecht*, p. 25; *Oorkondenboek Sticht Utrecht*, nr. 104, o.a. vermeldend de restauratie van de Utrechtse kerken St.-Maarten en St.-Salvator door Balderik, alsmede het herbouwen van de burch met poorten, muren en bolwerken, en een brug over de gracht. De kanunniken werden naar Utrecht teruggeroepen.

56 Van Winter, ‘Bisschop Balderic’, p. 112; Van Vliet, ‘Van missiebasis’, p. 19, n. 57, vgl. p. 17; Idem, *In kringen van kanunniken*, p. 158 n. 654, en p. 441.

57 Van den Hoven van Genderen, *De Heren van de Kerk*, p. 159 n. 56, onder verwijzing naar *L’ordinaire de S. Martin d’Utrecht*, p. 37.

58 *Series episcoporum*, p. 183-185. Van Winter, ‘Bisschop Balderic’.

Romaanse doopvont uit de kerk van Heemse. Bentheimer zandsteen (tweede helft 12^e eeuw?). De kerk van Heemse mag waarschijnlijk gerekend worden tot de kerkjes die bisschop Radboud in Noord-Twente en in de Overijsselse Vechtstreek heeft gesticht. [Ontleend aan: J. Magdelijns (red.), *Het Kapittel van Lebuinus in Deventer. Nalatenschap van een immuniteit in bodem, bebouwing en beschrijving* (Deventer, 1996), p. 16]

4. WERKEN

Tenslotte zij gewezen op Radbouds literaire productie,⁵⁹ voornamelijk preken, gedichten over en biografieën van heiligen die in Utrecht vereerd werden, en een liturgisch officie ter ere van St. Maarten (*in translatione sancti Martini episcopi officium*), gecomponeerd tussen 903 en 917.⁶⁰ De tekst is bedoeld voor de vespers, de eerste, tweede en derde nocturn, de lauden en de tweede vespers. De lof van Martinus slaat terug op de stad die zijn relieken bevat. De derde nocturn verhaalt hoe de Galliërs zeer tot zonde geneigd waren en Gods toorn verdienden, daarom vielen de Denen met gewapende troepen de stad Tours aan. De inwoners riepen bij zijn graf hun verdediger St. Martinus aan, en deze verbrijzelde de Denen en hun gezellen. De verzen van de metten en de tweede vespers herhalen tekstgedeelten van de derde nocturn, zodat de gebeurtenissen nog sterker worden opgeroepen. De antifoon bij het Magnificat verwijst naar het wonder van Martinus die drie doden ten leven wekte, en eindigt met het gebed “dat wij door zijn tussenkomst verdienen van de dood van de ziel te worden opgewekt.” Deze herhaalde referentie aan de gebeurtenissen te Tours moet de clerici en kanunniken in Deventer, die wisten hoe hun Utrecht door de Noormannen werd bedreigd, eveneens zeer hebben aangesproken. Actualiteit en gebed zijn op bijzondere wijze met elkaar vervlochten in dit officie van St. Maarten.

59 Bruch, *Supplement*. Hdstk 1. De Utrechtse school, p. 1-4, met een volledig overzicht van de werken en de uitgaven daarvan; zie het commentaar van Schmale, *Nachträge*, in zijn nieuwe editie van Wattenbach, Holzmann, *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter*, 111, p. 39*; Brunhölzl, *Geschichte der lateinischen Literatur*, 11, p. 93-102, 570-571 (literatuur- en bronnenopgave).

60 Lochner, ‘Un évêque musicien’, p. 3-35; Brunhölzl, *Geschichte der lateinischen Literatur*, 11, p. 98-99.

In de persoon van Radboud waren St. Maarten, Tours en Utrecht verenigd. Radboud had gehoord (*fama id disseminante didiceram*) wat er in 903 in Tours was gebeurd, en hij had er een bericht over geschreven: *Libellus de quodam miraculo S. Martini*.⁶¹ Het werkje was duidelijk bedoeld voor voorlezing aan de medebroeders, zijn kanunniken en clerici, bij wijze van prediking. Het verraadt kennis van de klassieke auteurs Cicero en Plautus, van Ovidius en Vergilius, van Terentius en Sulpicius Severus (*Vita Sti. Martini*), en van de geschiedenis van de klassieke oudheid (Orosius). Maar zijn toehoorders konden naar zijn mening meer nut hebben van het verhaal over Martinus van Tours dan van de lectuur van Cicero of Plautus. Radboud hield daarbij wel rekening met zijn toehoorders, die immers liever feiten hoorden dan stijlfiguren.⁶² Hij was zich er ook van bewust dat Tours en Utrecht, de kerk die hij diende (*ecclesia Traiectensis, cui ego Deo auctore deservio*), ver van elkaar vandaan lagen, en dat het praktisch onmogelijk was een ooggetuige te vinden van de verhaalde gebeurtenissen. In wat onzeker was, bijvoorbeeld over de eerste aankomst en het aantal Noormannen dat gedood werd, gaf hij liever de mening van anderen weer dan zelf iets te beweren of te ontkennen.⁶³ Hij toont zich hier een goed historicus. Maar aan het wonder van St. Maarten, op wiens voorspraak de stad Tours de woedende aanval van de Noormannen doorstond, twijfelde hij niet. Het 'wonder' van Martinus is de dood van bijna 900 Noormannen als in 903 de belegerde inwoners van Tours aan de vijanden de relieken van Martinus tonen en met succes uit de stad uitbreken. Over dat wonder schreef Radboud ook een gedicht: *Metrum anapaesticum ypercatalectum de eodem miraculo*.⁶⁴ Het volk van Tours wordt er klagend en biddend tot Martinus in opgevoerd.

Dit verhaal verwerkte hij vervolgens in zijn Martinus-officie, in de meeste van de *responsoria* bij de nocturnen en aan aantal antifonen.⁶⁵ Ook de muziek van dit officie is door Radboud gecomponeerd. Nog bij zijn begrafenis herinnerden de omstanders zich hoe hij de eerste antifoon bij het Magnificat "Ecce laeti laude" placht te zingen.⁶⁶ De muziek van dit officie heeft Lochner teruggevonden in een zeer oud Utrechts handschrift (Universiteitsbibliotheek ms. 406, ca. 1150), en in een moderne transcriptie toegankelijk gemaakt.⁶⁷ Ook componeerde

61 *Quoddam miraculum*, in: *MGH SS*, 15, 2, (1888), p. 1240-1244; Carasso-Kok, *Repertorium*, nr. 62; Brunhölzl, *Geschichte der lateinischen Literatur*, 11, p. 99-100..

62 "Verum ne diutius auditores simplices, quos magis propria quam figurata delectant, a promissae relationis intelligentia suspendamus, nudam evidentemque hystoriam deinceps profitentes." *Ed. cit.*, p. 1241.

63 "Profiteor autem me contra veritatem pugnaciter non egisse, cum in his quae michi incerta erant aliorum potius opinionem quam meam posuerim assertionem, ut sunt illa de primo adventu piratarum in Gallia itemque de insania Danorum et de numero occisorum, quae omnia nec affirmo nec abnego, sed scrutatoribus importunis inquirenda relinquo." *Ed. cit.*, p. 1243-1244.

64 *Poetae Latini*, IV, 1, p. 165-165b; *BHL* 5657; Brunhölzl, *Geschichte der lateinischen Literatur*, p. 99-100.

65 Analyse bij Lochner, 'Un évêque musicien', p. 9-14.

66 *Vita Radbodi*, p. 571^c;

Lochner, 'Un évêque musicien', p. 5.

67 Lochner, 'Un évêque musicien', p. 10-11; *Ibidem*, p. 26-28. Annexe. Tekst van het officie van de Translatie van St. Maarten

in Middel nederlandse vertaling, zoals overgeleverd in een Brevier, hs. Brussel K B 4249-50 (cat. 588), vóór 1556, afkomstig van het Jerusalemklooster (Augustijnen) te Utrecht, f. 51v-

53v; *Ibidem*, p. 29-35. Moderne transcriptie van tekst en noten van het officie, naar hs. Brussel K B 11 923 (cat. 555) en vooral hs. Utrecht UB 406. Antiphonarium.

Radboud een *sequentia in translatione sancti Martini*, op de melodie van *Beatus vir qui timet*.⁶⁸

In Radbouds preken treedt het biografische element niet sterk op de voorgrond. Maar zijn klassieke, humanistische vorming schijnt wel steeds door, overigens zonder ijdel vertoon van geleerdheid, oordeelt Brunhölzl.⁶⁹ Als preken kunnen genoemd worden: *Tomellus seu Sermo de vita et meritis paradoxae virginis Amelberge*.⁷⁰ Kennelijk werd de feestdag van dit ascetische meisje, dat de trouwplannen van Karel Martel (c. 688/689-741) weerstond, in Utrecht/Deventer gevierd.⁷¹ Vervolgens de *Sermo de sancto Servatio*,⁷² waarvoor Radboud gegevens ontleend heeft aan de *Vita antiquissima* (gedateerd eind 7^e – eind 8^e eeuw), de *Sermo (Laudatio) de sancto Switberto*,⁷³ en *Sermo de sancto Lebuino presbytero (Homilia)*.⁷⁴ De preek over Switbert († 713) berust volgens zijn eigen zeggen op Beda's *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*, en roept de tijd van de prediking van St. Willibrord in herinnering. De door Switbert gestichte kerk te Kaiserswerth (*in litore*) was nog steeds bij zijn erfgenamen in gebruik, zegt Radboud.⁷⁵ De preek over St. Lebuinus († c. 780), de stichter van de kerk te Deventer, schetst de christelijk-ascetisch-aristocratische leefstijl van de heilige temidden van wilde en halfbarbaarse gewoonten van mensen (*inter feros et semibarbaros hominum mores constitutus*). Zijn voorbeelden in deze *philosophia* waren de bisschoppen Willibrord (c. 657/658-739) en Bonifatius (c. 672/675-754).⁷⁶ De levensschets van de heilige is, ondanks de nadruk op diens ascese, doorspekt van retorische sjablonen en hoogstandjes. Radboud zegt dat iemand die zich zou verstouten alle goeds dat over Lebuinus gezegd kan worden uiteen te zetten, de bloemen van de welsprekendheid van Cicero en Plautus nodig zou hebben.⁷⁷ Zo schijnt Radbouds eigen literaire vorming door in zijn preken.

Van Radbouds gedichten/gezangen⁷⁸ kan als eerste worden genoemd zijn *Carmen allegoricum de sancto Switberto*.⁷⁹ Dit werk, voor-

zeker; Brunhölzl, *Geschichte der lateinischen Literatur*, 11, p. 95.

73 Carasso-Kok, *Repertorium*, nr. 88. "indien de toeschrijving aan Radbod juist is." De naam Radbod komt alleen voor boven het oudst bekende hs. Gent UB 507 (10e eeuw). Zie ook volgende titel. Migne PL 132, 547-550; BHL 7939.

74 Carasso-Kok, *Repertorium*, nr. 53; Migne PL, 132, 553-558; BHL 4814; Carasso-Kok, 'Le diocèse d'Utrecht, 900-1200' 11, p. 384: toeschrijving aan Radboud minder zeker.

75 Brunhölzl, *Geschichte der lateinischen Literatur*, p. 95.

76 Migne PL 132, 553-558; het geciteerde in kol. 555 en 556.

77 "... que si quis omnia [bona que de ipso dici queant] exponenda praesumeret, Tullianae, Plautinaeve eloquentiae floribus indigeret." *Ed. cit.*, k. 556; Brunhölzl, *Geschichte der lateinischen Literatur*, p. 96.

78 De gedichten zijn alle uitgegeven door Von Winterfeld (ed.), *Poetae Latini*, 1v, 1, 160-173. *Radbodi Carmina*; met inleiding.

79 Carasso-Kok, *Repertorium*, nr. 89. BHL 7940. Hier geldt dezelfde reserve als bij nr. 88. De tekst bevat reminiscenties aan werken van Beda Venerabilis, Boëthius en Martianus Capella. Lochner, 'Un évêque musicien'; Brunhölzl, *Geschichte der lateinischen Literatur*, 11, p. 100.

68 *Poetae Latini*, 1v, 1, p. 165, met verwijzing naar U. Chevalier, *Repertorium hymnologicum*, 1, nr. 2142.

69 Brunhölzl, *Geschichte der lateinischen Literatur*, 11, p. 96.

70 † 772? Carasso-Kok, *Repertorium*, nr. 8; BHL 322. Toeschrijving aan Radboud minder zeker: Carasso-Kok, 'Le diocèse d'Utrecht, 900-1200', 11, p. 384 en n. 38; Mulder-Bakker en Carasso-

Kok, *Gouden Legenden*; daarin Van Loenen, 'Johannes Gielemans (1427-1487)', p. 142, 144, 149, afb. 97 en 1v.

71 "In quo paradoxae virginis Amelbergae memorabilem vitam annua festivitate recolimus". Migne, PL 132, 551; Brunhölzl, *Geschichte der lateinischen Literatur*, 11, p. 95-96..

72 Carasso-Kok, *Repertorium*, nr. 80. BHL 7614. De toe-

schrijving berust op opschriften die mogelijk op de drie in Namen bewaarde handschriften te vinden zijn. Carasso-Kok geeft aan geen opgave omtrent die hss. te hebben ontvangen. Voor het onderhavige artikel is afgezien van nadere verificatie ter plaatse. Idem, 'Le diocèse d'Utrecht, 900-1200', 11, p. 384, en n. 36: toeschrijving aan Radboud minder

zien van glossen van waarschijnlijk Radboud zelve, maakt gebruik van de pythagoreïsche getallentheorie, de harmonie van de sferen en de muziek van de engelen als poëtische allegorieën. De *ars musica* was hem immers niet onbekend, en hij wist die op poëtische en mystieke wijze te gebruiken. Ook zijn kennis van het Grieks en vooral van de *retorica* schemert hier doorheen.⁸⁰ Vervolgens de *Egloga ecclesiastica Radbodi sanctae Traiectensis ecclesiae famuli de virtutibus beati Lebuini*.⁸¹ Diens Angelsaksische naam Liafwyn wordt door Radboud verklaard als “lieve vriend”, te weten van Christus. Hij bezingt de lof van de apostel van de Friezen. “Auch in diesem Werk ist die für Radbod charakteristische Auffassung festgehalten und in der Vermeidung der Wundererzählungen das Eigentliche des Heiligen im Leben Lebuins und dessen Hingabe an seine aus religiösen Motiven ergriffene Lebensaufgabe dargestellt.”⁸² De beide al genoemde *epitaphia* zijn in het voorgaande besproken. Tenslotte moet genoemd worden zijn *Versus de birundine*.⁸³ De zwaluw wordt sprekend opgevoerd. Hij toont de mens hoe hij, de zwaluw, aan de wetten van de natuur is onderworpen. De mens, die de verborgen oorzaken van het gedrag van de zwaluw bewondert, moet de gaven van zijn eigen schoonheid niet verachten: “Jij beschikt over de rede – ik ben daarvan gespeend; jij blijft ondanks het noodlot overeind – ik volg het lot geheel en al.” En dan volgt de moraal: “Zozeer als je mij in die gaven overtreft, zozeer moet je mij ook overtreffen door te gehoorzamen aan het bevel van de Schepper.”⁸⁴

De grote kenner van de Middellatijnse literatuur, Max Manitius, noemt de *sermones* “unbedeutende Homilien”.⁸⁵ “Etwas wichtiger”⁸⁶ zijn volgens hem de gedichten, die alle uit Radbouds tijd als bisschop stammen. Zijn gedicht *De birundine* (over de zwaluw) noemt Manitius echter “anziehend” en “hübsch”. Post spreekt van “een alleraardigst stukje poëzie”.⁸⁷

De toeschrijving aan Radboud van hymnen op Willibrord en Bonifatius, alsook van een bewerking van de *Annales sanctae Mariae*, wordt thans niet meer aanvaard.⁸⁸

Als voor de geschiedschrijving van belang noemt Bruch de al besproken *Annotatio ad annum 900*⁸⁹ en het verhaal *Quoddam miraculum beati Martini*.⁹⁰ Voorts de omwerking en uitbreiding van de *Vita sancti Bonifatii (vita altera)*.⁹¹ Deze *vita* is meer een preek dan een heiligenleven. De inleiding schildert de grote missioneringsbeweging van de Angelsaksen niet zozeer als historische gebeurtenis maar als een pri-

80 Lochner, ‘Un évêque musicien’, p. 16-19.

81 *Poetae Latini* 1v, 1, p. 169-172; *BHL* 4811; Carasso-Kok, ‘Le diocèse d’Utrecht, 900-1200’, 11, p. 384: toeschrijving aan Radboud minder zeker.

82 *Ibidem*, p. 171, r. 60-63; Brunhölzl, *Geschichte der lateinischen Literatur*, 11, p. 101.

83 *Poetae Latini* 1v, 1, nr. v1; J.I. McEnerney, ‘The swallow of Utrecht’, p. 109-116; Post, *Kerkgeschiedenis*, 11, p. 190.

84 “Tu ratione viges – ego sum rationis egena; / Tu post fata manes – fata ego tota sequor. / His quantum superas, tantum me vince creantis / Imperio parens, iussit ut ipse creans.” *Poetae Latini* 1v, 1, p. 173, r. 41-44. Brunhölzl, *Geschichte der lateinischen Literatur*, p. 102.

85 Manitius, *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters*, 1, p. 603.

86 *Ibidem*.

87 *Ibidem*, p. 604; Post, *Kerkgeschiedenis*, p. 190.

88 Bruch, *Supplement*, 3, n. 1.

89 Carasso-Kok, *Repertorium*, nr. 352. Opgenomen aan het slot van het *Cartularium Radbodi*, evenals twee grafschriften voor hemzelf (*epitaphium meum*) en een gebed tot St. Maarten. *Poetae Latini*, 1v, 1, p. 162. Zie n. 49. Nederlandse vertaling van de *Annotatio* in Van Campen, ‘De Noormantentijd’, herdrukt in Rutgers (red.), *De Utrechtse bischop*, p. 74; Van Vliet, ‘Van missiebasis’, p. 158.

90 Carasso-Kok, *Reperto-*

rium, nr. 62; *BHL* 5656; zie boven, n. 61.

91 Carasso-Kok, *Repertorium*, nr. 18; *BHL* 1401. Geschre-

ven voor de abt van Fulda, het klooster gesticht door Bonifatius. Radboud houdt aan de geestelijkheid van

zijn dagen de persoonlijkheid en deugd van Bonifatius voor (Zoepf, *Das Heiligenleben im 10. Jahrhundert*,

mair door religieuze aandrift bepaalde gebeurtenis.⁹² Wellicht had Radboud relieken van Bonifatius uit het klooster te Fulda ontvangen, in ruil voor relieken van Eoban en Athalarius, diens metgezellen, die zich in Deventer bevonden. Was dat de aanleiding voor de bewerking van de oudere *Vita*?⁹³

Brunhölzl komt tot het volgende eindoordeel over Radbouds literaire werken: "So steht denn Radbod in seltsamer Weise zwischen den Zeiten. Auf der einen Seite fest in der karolingischen Bildungstradition mit seiner betont antikisierenden Komponente verwurzelt, auf der anderen Seite dort, wo er selber literarisch tätig wurde, nach eigenen Wege suchend und – wenn auch auf begrenzten Gebiete – seiner Zeit voraneilend, ist er doch nicht zu einem Wegbereiter geworden in einer neuen Epoche. Seine in ihren Grenzen doch stark ausgeprägte Individualität führte ihn einen Weg, der nicht in der allgemeinen Richtung lag. So fand den auch sein Werk nur geringe Verbreitung, und zumal die Gedichte sind über die weitere Umgebung von Utrecht kaum hinausgelangt."⁹⁴

5. BESLUIT

De lyrische levensbeschrijving van St. Radboud die P. Albers s.j. publiceerde in 1894,⁹⁵ en die van Kronenburg in 1899, kunnen voor de in 1905 bijeengekomen groep mannen die stichting van een katholieke universiteit in Nederland nastreefde, reden geweest zijn om Radboud als patroon te kiezen.⁹⁶ De universiteit was toen gedacht – in de goedkope variant – als een universiteit met de faculteiten van godgeleerdheid, wijsbegeerte/letteren en rechten.⁹⁷ Daar past de naam van Radboud goed bij, zoals deze levensbeschrijving heeft laten zien. De verbinding van die naam aan een volledig uitgegroeide universiteit met faculteiten in de β -wereld ligt minder voor de hand. Toch draagt het Universitair Medisch Centrum de naam van de veertiende bisschop van Utrecht niet ten onrechte: als wij de schrijver van de *Vita* geloven, legde Radboud zich zeer toe op de werken van barmhartigheid: "Eigenhandig waste hij de voeten van de armen en verschaftte hij hun zelf voedsel, hij kleepte de naakten, bezocht de zieken en besteedde zorg aan de zwakken en de wezen. Zo legde hij zich er op toe Christus' geboden in acht te nemen."⁹⁸ Maar hij was in elk geval ook, naar het reeds

p. 25). De schrijver doet het voorkomen alsof hij in de regio navraag heeft gedaan naar Bonifatius. Hij vernam

dat er nog een zeer oud vrouwtje leefde, die bij de onthoofding van Bonifatius in Dokkum aanwezig was

geweest, en had gezien dat de bisschop het evangelieboek op zijn hoofd had gelegd om de slag met het

zwaard af te weren. Een wel zeer ongeloofwaardig verhaal, als Radboud de schrijver is: Bonifatius stierf op 5 juni 754, en Radboud was bisschop van 899/900 tot 917. Bruch, *Supplement*, p. 3, nr. A 3, heeft twijfel bij de toeschrijving van dit werk aan Radboud. Carasso-Kok, 'Le diocèse d'Utrecht, 900-1200', II, p. 385-386, meent dat de proloog en het laatste deel in elk geval van Radboud stammen, die voorts zijn model (de *Vita altera Bonifatii* van bisschop Frederik van Utrecht; Bruch, *Supplement*, nr. 2) heeft bewerkt.

92 Brunhölzl, *Geschichte der lateinischen Literatur*, I, p. 99-100.

93 Van Vliet, *In kringen van kanunniken*, p. 156, onder verwijzing naar Kehl, *Kult und Nachleben*, p. 137, 140, n. 133; Van den Hoven van Genderen, *De Heren van de Kerk*, p. 546.

94 Ibidem, p. 102.

95 Albers, 'De heilige Radboud'. Albers neemt de hagiografische inkleding van de *Vita Radbodi* voor historische waarheid aan; grote stukken van zijn levensschets zijn vertaald overgenomen uit de *Vita*.

96 Brabers, *Proeven van eigen cultuur*, I, p. 65.

97 Ibidem, p. 90-94.

98 "... ipse suis manibus pedes pauperum lavando et victum eis ipse tribuendo, nudus vestiendo, infirmos visitando, debilibus et orphanis curam adhibendo, Christi sudabat invigilare mandatis." *Vita Radbodi*, p. 570-571.

99 Riché, *Les écoles et l'enseignement dans l'Occident chrétien*, p. 108.

100 Lochner, 'Un évêque musicien'.

101 Post, *Kerkgeschiedenis*, 1, p. 59.

102 Brunhölzl, *Geschichte der lateinischen Literatur*, 11, p. 98, stelt dat Radboud vóór zijn verheffing tot bisschop leek was, en de studies van een leek had gevolgd. Hij geeft geen reden aan voor die mening. Ik acht dat ook onwaarschijnlijk.

103 Ibidem, p. 94-95.

geciteerde oordeel van Wattenbach, "een persoonlijkheid, die de volheid van de Karolingische vorming vertegenwoordigt." Pierre Riché noemt hem "évêque-poète",⁹⁹ Fabian Lochner "évêque musicien",¹⁰⁰ en Reinier Post zegt van hem: "Hij is misschien de beste en zeker ook een van de laatste vertegenwoordigers van de Karolingische cultuur in Nederland."¹⁰¹ Radboud was geen theoloog.¹⁰² Maar hij kwam waar nodig op tegen de overdreven wonderzucht van zijn tijdgenoten. Hij had een diepe opvatting van het heilige, voortkomend uit zijn studie van de Bijbel, met name de boeken van het Nieuwe Testament, waaruit hij graag en vaak citeerde. Voor hem lag het wezen van het heilige in het handelen overeenkomstig het geloof.¹⁰³

Radboud heeft in zijn eigen tijd gebruik gemaakt van het volledige aanbod aan vorming en hoger onderwijs dat toen beschikbaar was. De vruchten daarvan heeft hij geïntegreerd in zijn verdere leven, dat uitmondde in zijn ambt als *pastor* in de Utrechtse kerk. St. Radboud is derhalve – alles welbeschouwd – een waardige naamgever voor de tachtig jaar oude Katholieke Universiteit van Nijmegen.

GERAADPLEEGDE BRONNEN EN LITERATUUR

B. Ahlers, *Die ältere Fassung der Vita Radbodi*. Bern/Frankfurt a.M., 1976 (diss. Tübingen; Europäische Hochschulschriften 111, 55).

P. Albers, 'De heilige Radboud, veertiende bisschop van Utrecht', in: *Archief voor de Geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht*, 21 (1894), p. 244-297.

Alcuinus, *De dialectica*, cap. 1. Migne (ed.), *Patrologia Latina*, (PL) 101, 951vv.

A. Auda, *L'école musicale liégeoise au Xe siècle. Etienne de Liège*. Brussel, 1922.

Bibliotheca hagiographica latina antiquae et mediae aetatis. Socii Bollandini (ed.), Brussel 1898-1901 (*Subsidia hagiographica*, 6); *Supplement*, 1911; *Novum Supplementum*. H. Fros (ed.), Brussel, 1986 (*Subsidia hagiographica*, 70).

K. Bierbrauer, 'Hofschule Karls d. Kahlen', in: *Lexikon des Mittelalters (LMA)*, 5 (1991), k. 79.

J. Brabers, *Proeven van eigen cultuur. Vijfenzeventig jaar Katholieke Universiteit Nijmegen 1923-1998*. Nijmegen, 1998.

R.H. Bremmer, 'Willibrord through Anglo-Saxon and Frisians eyes. From history to myth', in: *Friesische Studien*, 1 (Odense, 1992), p. 1-23.

H. Bruch, 'De twee recensies der *Vita Radbodi*', in:

Nederlands Archief voor kerkgeschiedenis, n.s. 38 (1951-1952), p. 1-13.

H. Bruch, *Supplement bij de Geschiedenis van de Noord-Nederlandsche geschiedschrijving in de Middeleeuwen van Dr. Jan Romein*. Haarlem, 1956.

F. Brunhölzl, *Geschichte der lateinischen Literatur*. 11. *Die Zwischenzeit vom Ausgang des karolingischen Zeitalters bis zur Mitte des elften Jahrhunderts*. München, 1992.

J.W.C. van Campen, 'De Noormannentijd. De bisschoppen Hunger, Odilbald en Radbod', in: *Jaarboekje Oud-Utrecht*, 1960, p. 25-45; herdrukt in C.A. Rutgers (red.), *De Utrechtse bisschop in de Middeleeuwen* (Den Haag, 1978), p. 62-75.

M. Carasso-Kok, *Repertorium van verhalende historische bronnen uit de middeleeuwen. Heiligenlevens, annalen, kronieken en andere in Nederland geschreven verhalende bronnen*. 's-Gravenhage, 1981 (Bibliografische reeks van het Nederlands Historisch Genootschap, 2).

M. Carasso-Kok, 'Le diocèse d'Utrecht, 900-1200', in: G. Phillipart (red.), *Hagiographies. Histoire internationale de la littérature hagiographique latine et vernaculaire en Occident des origines à 1550*. 11 (Turnhout, 1996; Corpus christianorum, *Hagiographies*, 2), p. 373-411.

Ch. Caspers, 'Sint Agnes als katalysator', in: *Trajecta*, 11 (2002), p. 18-40.

- U. Chevalier, *Repertorium hymnologicum* (Leuven, 1892), I, nr. 2142.
- J. Devisse, *Hincmar archevêque de Reims, 845-822*. Genève, 1985-1986, 3 dln.
- Diplomata Belgica ante annum millesimum centesimum scripta*. M. Gysseling en A.C.F. Koch (ed.), Brussel, 1950.
- L. Dirks e.a., *Dom en onderwijs. Onderwijs aan de Utrechtse kathedraal c. 700 – c. 1350*. Utrecht, 1983 (Utrechtse historische cahiers, 4:3).
- W.S. van Egmond, *Bisschop Radbod van Deventer (900-917) en de kerstening van het Utrechtse* (Amsterdam, 1995; onuitgegeven doctoraalscripti, UvA).
- W. van Egmond, 'Éloge ou légitimation politique? Les prophéties sur l'évêque Baldéric d'Utrecht (917-975) dans la *Vita Radbodi*', in: M. Derwich en M. Dmitrev (red.), *Fonctions sociales et politiques du culte des saints dans les sociétés de rite grec et latin au Moyen Âge et à l'époque moderne. Approche comparative* (Wroclaw, 1999), p. 43-52.
- W. Georgi, 'Erzbischof Gunthar von Köln und die Konflikte um das Reich König Lothars II. Überlegungen zum politischen und rechtlichen Konflikt der Absetzung durch Papst Nikolaus I. im Jahre 863', in: *Jahrbuch des Kölnischen Geschichtsvereins*, 66 (1995), p. 1-33.
- R. Grosse, *Das Bistum Utrecht und seine Bischöfe im 10. und frühen 11. Jahrhundert*. Keulen, 1987 (Kölner historische Abhandlungen, 33).
- P.A. Henderikx, 'Het cartularium van Radboud', in: D.P. Blok e.a. (red.), *Datum et actum: Opstellen aangeboden aan Jaap Kruisbeer ter gelegenheid van zijn vijftigste verjaardag* (Amsterdam, 1998; Publicaties van het Meertens Instituut, 29), p. 231-264.
- Historiae plurimorum sanctorum ex diversis libris collectae*. [Keulen], 1483.
- B. van den Hoven van Genderen, *De Heren van de Kerk. De kanunniken van Oudmunster te Utrecht in de late middeleeuwen*. Zutphen, 1997.
- H. Jaeckel, *Die Grafen von Mittelfriesland aus dem Geschlechte König Radbods*. Gotha, 1895.
- A.M.P.P. Janssen, 'Zwentibold, feit en fictie', in: *De Maasgouw. Tijdschrift voor Limburgse Geschiedenis en Oudbeïdkunde*, 119:3 (2000), p. 163-180.
- E. Karpf, *Herrscherlegitimation und Reichsbegriff in der ottonischen Geschichtsschreibung des 10. Jahrhunderts*. Stuttgart, 1985 (Historische Forschungen, 10).
- P. Kehl, *Kult und Nachleben des heiligen Bonifatius im Mittelalter*. Fulda, 1993 (Quellen und Abhandlungen zur Geschichte der Abtei und der Diözese Fulda, 26).
- R. van Kesteren, *De ontwikkeling van het koninklijk en kerkelijk bezit rond Deventer in de Middeleeuwen* (Nijmegen, 1984; onuitgegeven doctoraalscriptie KUN).
- W. Köhler en F. Mutherich, *Die Hofschule Karls des Kahlen*. Berlin, 1982, 2 dln. (Die Karolingische Miniaturen, 5).
- R. Kottje, 'Kirchliches Recht und päpstlicher Autoritätsanspruch. Zu den Auseinandersetzungen über die Ehe Lothars II', in: H. Mordek (red.), *Aus Kirche und Reich. Studien zu Theologie, Politik und Recht im Mittelalter. Festschrift Friedrich Kempf* (Sigmaringen, 1983), p. 97-103.
- J.A.F. Kronenburg, 'De H. Radboud', in: *Neerlands beiligen in de Middeleeuwen*, dl. I, Amsterdam, 1899, p. 89-113.
- S. Lebecq, 'Le baptême manqué du roi Radbod', in: O. Redon en B. Rosenberger (red.), *Les Assises du pouvoir. Temps médiévaux, territoires africaines. Pour Jean Devisse* (Saint-Denis, 1994), p. 141-150.
- F.C. Lochner, 'Un évêque musicien au xe siècle: Radbod d'Utrecht', in: *Tijdschrift van de Vereniging voor Nederlandse Muziekgeschiedenis*, 38 (1988), p. 3-35.
- R. van Loenen, 'Johannes Gielemans (1427-1487) en de heiligen van de Brabanders', in: A.B. Mulder-Bakker en M. Carasso-Kok (red.), *Gouden Legendes. Heiligenlevens en heiligenverering in de Nederlanden* (Hilversum, 1997), p. 142-149.
- L'ordinaire de S. Martin d'Utrecht*. P. Séjourné (ed.), Utrecht, 1919-1921.
- M. Manitius, *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters*. München, 1911-1931; herdr. 1959, 3 dln.
- J.I. McEnerney, 'The swallow of Utrecht: Radbod, carmen 6', in: J. C. Schnaubelt en J. Reino (red.), *Proceedings of the Patristic, Medieval and Renaissance Conference*, 7 (Villanova/Penn. 1985), p. 109-116.
- M. Mostert, 'De kerstening in Holland (zevende tot twaalfde eeuw). Een bijdrage aan de middeleeuwse religieuze geschiedenis', in: *Holland. Regionaal Historisch Tijdschrift*, 25:3-5 (1993), p. 125-155.
- A.B. Mulder-Bakker en M. Carasso-Kok (red.), *Gouden Legendes. Heiligenlevens en heiligenverering in de Nederlanden*. Hilversum, 1997.
- Janet L. Nelson, 'The Annals of St. Bertin', in: M. Gibson en Janet L. Nelson, *Charles the Bald: Court and Kingdom* (Oxford, 1981) (BAR International Series, 101), p. 15-36; herdrukt in: idem, *Politics and Ritual in Early Medieval Europa* (Londen, 1986), p. 173-194.

- Janet L. Nelson, 'Charles le Chauve et les utilisations du savoir', in: D. Iogna-Prat e.a. (red.), *L'école carolingienne d'Auxerre* (Paris, 1991), p. 37-54; herdrukt in: idem, *Rulers and Ruling Families in Early Medieval Europe. Alfred, Charles the Bald, and others. Essays v 11*. Londen, 1999 (Variorum Collected Studies Series, 657), p. 37-54.
- Janet L. Nelson, 'The Intellectual in Politics: Context, Content and Authorship in the Capitulary of Coulaines, November 834', in: L. Smith en B. Ward (red.), *Intellectual Life in the Middle Ages: Essays presented to Margaret Gibson* (Londen, 1992), p. 1-14; herdrukt in: idem, *The Frankish World, 750-900*. Londen, 1996.
- Oorkondenboek van het Sticht Utrecht tot 1301*, S. Muller Fzn en A.C. Bouman (ed.), 1, Utrecht, 1920.
- W. Otten, *The anthropology of Johannes Scottus Eriugena*. Leiden, 1991 (Brill's Studies in Intellectual History, 20).
- Poetae Latini Aevi Carolini*, 1v-1, P. von Winterfeld (ed.), in: *Monumenta Germaniae Historica*. Berlijn, 1899 (herdruk 1978).
- R.R. Post, *Kerkgeschiedenis van Nederland in de Middeleeuwen*, Utrecht, 1957, 2 dln.
- P. Riché, *Les écoles et l'enseignement dans l'Occident chrétien de la fin du ve siècle au milieu du xie siècle*. Paris, 1979.
- P. Riché, 'Les représentations du palais dans les textes littéraires du haut moyen âge', in: *Francia. Forschungen zur westeuropäischen Geschichte*, 4 (1976), p. 161-171; herdrukt in: idem, *Institutions et vie religieuse dans le haut moyen âge. Essays*. Londen, 1981 (Variorum Collected Studies Series, 139).
- P. Riché, 'Charles le Chauve et la culture de son temps', in: idem, *Institutions et vie religieuse dans le haut moyen âge. Essays*. Londen, 1981 (Variorum Collected Studies Series, 139), p. 37-46.
- R. von Schaab, 'Aus der Hofschule Karls des Kahlen nach St. Gallen', in: P. Ochsenbein en E. Ziegler (red.), *Codices Sangallenses. Festschrift für Johannes Duft zum 80. Geburtstag* (Sigmaringen, 1995), p. 57-80.
- R. Schieffer, *Die Entstehung von Domkapiteln in Deutschland*. Bonn, 1976 (Bonner historische Forschungen, 43).
- F.J. Schmale, 'Nachträge', in: W. Wattenbach, R. Holzmann, *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter* (Keulen, 1971), 3, p. 39*.
- J. Semmler, 'Mönche und Kanoniker im Frankenreiche Pippins 111. und Karls des Grossen', in: *Untersuchungen zur Kloster und Stift* (Göttingen, 1980; Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte, 68; Studien zur Germania Sacra, 14), p. 78-111.
- Series episcoporum ecclesiae catholicae occidentalis*. O. Engels en S. Weinfurter (ed.). Stuttgart, 1982.
- D.A. Stracke, 'Over de *Vita Sancti Radbodi*', in: *Nederlands Archief voor Kerkgeschiedenis*, n.s. 38 (1951-52), p. 129-141.
- M. Trigalet, *Radbod d'Utrecht. Introduction à une biographie pastorale*. Louvain-la-Neuve, 1990-1991 (onuitgegeven mémoire de license).
- Vita Radbodi episcopi Traiectensis*. O. Holder-Egger (ed.), in: *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*, 15, 1 (1887), p. 569-571^c.
- K. van Vliet, 'Van missiebasis tot stadskapittel', in: J. Magdelijns e.a. (red.), *Het kapittel van Lebuinus in Deventer. Nalatenschap van een immuniteit in bodem, bebouwing en beschrijving* (Deventer, 1996), p. 12-30.
- K. van Vliet, 'De plaats van het kapittel in de stad [Deventer]', in: J. Magdelijns e.a. (red.), *Het kapittel van Lebuinus in Deventer. Nalatenschap van een immuniteit in bodem, bebouwing en beschrijving* (Deventer, 1996), p. 111-112.
- K. van Vliet, *In kringen van kanunniken. Munsters en kapittels in het bisdom Utrecht 695-1227*. Zutphen, 2002.
- W. Wattenbach, R. Holzmann, F.J. Schmale, *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter*. 1, Darmstadt, 1967.
- A.G. Weiler, *Willibrords missie. Christendom en cultuur in de zevende en achtste eeuw, met een vertaling van de voornaamste literaire bronnen door P. Bange*. Hilversum, 1989.
- J. M. van Winter, 'De rijksbisschoppen in de 11^e eeuw', in: C. Dekker (red.), *Geschiedenis van de provincie Utrecht tot 1528* (Utrecht, 1997), p. 115-130.
- J.M. van Winter, 'Bisschop Balderic en de rijkskerk', in: C. Dekker (red.), *Geschiedenis van de provincie Utrecht tot 1528* (Utrecht, 1997), p. 103-114.
- J. M. van Winter, 'De komst van het Christendom', in: C. Dekker e.a. (red.), *Geschiedenis van de provincie Utrecht tot 1528* (Utrecht, 1997), p. 75-86.
- L. Zoepf, *Das Heiligen-leben im 10. Jahrhundert*. Leipzig, 1908.

SUMMARY

Following the name change of the Catholic University of Nijmegen into the Radboud University of Nijmegen, the author studies the life and works of St Radboud, bishop of Utrecht/Deventer (899/900-917). The older hagiographic biographies no longer suffice in the present day. In recent times, there has been a growing appreciation for Radboud's learning, that has its roots in Carolingian culture. This learning expresses itself in his poetry, his biographies of saints from the area of Utrecht, his poems and hymns, his liturgical proper for the celebration of the Translation of St Martin which was set to music. From his own biography, which was written in the second half of the 10th century, the image emerges of his pastoral activities during the difficult times of the Viking invasions. The author appreciates Radboud as a pastor, scholar, historian, poet and composer.

PERSONALIA

A.G. Weiler (geb. 1927), studeerde wijsbegeerte en geschiedenis te Nijmegen, 1949-1957. Promotie 1962: *Heinrich von Gorkum († 1431). Seine Stellung in der Theologie und der Philosophie des Spätmittelalters*

(Hilversum, 1962). Sinds 1964 hoogleraar in de Algemene en Vaderlandse geschiedenis der Middeleeuwen, sinds 1965 ook in de Wijsbegeerte van de geschiedenis aan de Katholieke Universiteit Nijmegen. Emeritaat per 1 september 1991. Lid van de Commissie van de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen voor de uitgave van de *Opera Omnia* van Desiderius Erasmus. Publiceerde historische en theoretische studies op het terrein van kerk en samenleving, zowel met betrekking tot de Middeleeuwen als tot de moderne en de hedendaagse tijd, o.a. verzameld in: *Vernieuwing in Trouw. Beschouwingen over de ontwikkelingen in kerk en samenleving* (Baarn, 1988. 407 p.). Een bijzonder onderzoeksterrein is de religieuze beweging van de Moderne Devotie, waarover hij o.a. de volgende boeken publiceerde: *Necrologie, kroniek en cartularium c.a. van het fraterhuis te Doesburg (1432-1559)* (Leiden, 1974); *Geert Grote en de Moderne Devotie* (Zutphen, 1984; met anderen). *De doorwerking van de Moderne Devotie. Windesheim 1387-1987* (Hilversum, 1988; met anderen). Bibliografie t.m. 1993 in: *De Middeleeuwen voorbij. Humanisme en scholastiek op de drempel van de nieuwe tijd. Verspreide opstellen ...* . Bezorgd door P. Bange, Nijmegen, 1992 (Middeleeuwse Studies, 9).
Adres: Hyacintenlaan 4, 6866 DV Heelsum.
E-mail: a.weiler@inter.NL.net